

שיעורי מחשבה קצרה על אגדות דרבה בר בר חנה

עפ"י ספר "נחותי ימא" להגר"מ שפירא זצ"ל

בס"ד זכיתי בחודש שעבר להוציא לאור עולם את הספר "נחותי ימא", שיעורי מו"ר הגאון רבי משה שפירא זצ"ל על ארבעים אגדות דרבב"ח. אגדות אלו נלמדו במסגרת הדף היומי בתחילת חודש אלול, ושיעורי מחשבה קצרה המובאים כאן, הקיפו חלק מסויים מהמאמרים, והיו מבוססים על שיעורים אלו.

כבא בתרא דף עג-א

הקדמה לאגדות דרבה בר בר חנה

לפנינו בדפים הבאים יש סיפורים רבים מופלאים ותמוהים, ואין אתנו יודע עד מה.

בגר"א מבואר שבסיפורים אלה טמונים עיקר סודות התורה. יש חיבור הנקרא "ביאור על כמה אגדות", בו הגר"א מבאר חלק מאגדות אלה.

מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל במשך שלוש שנים עמל טרח ויגע לבאר במשך 123 שיעורים את כל האגדות שבדפים אלה. וזכיתי לקבל ממנו אישור להעלות שיעורים אלה על הכתב.

וב"ה לאחר עמל רב זכינו להוציא בחודש מנחם אב האחרון ספר רב הכמות והאיכות בשם "נחותי ימא" (על שם המילים שפותח בהן רבה בר בר חנה "אשתעו לי נחותי ימא"), המכיל את השיעורים הללו מתחילה ועד סוף.

בחמשת המאמרים הראשונים הוא לומד את ביאור הגר"א ומאריך ומרחיב כדרכו. בשאר המאמרים שאין עליהם ביאור מהגר"א סולל הגר"מ ש"דך ע"פ המהרש"א והמהר"ל, ובעיקר סולל דרך חדשה באופן נפלא.

בשיעורי מחשבה קצרה על הדף, נתבסס על ספר זה.

ונפתח כאן בשיעור הראשון שמסר הגר"מ ש"ד בסידרה זו.

השאלה הגדולה היא, מה הביאור שסודות התורה טמונים בתוך סיפורים שאין להם שום מובן ונראים כדברי הבאי בעלמא. ואין די בכך שנאמר שרצו להסתיר את הדברים, שכן לשם כך די בכך שידברו ברמזים, אך הצורה שבה נכתבו הדברים כסיפורים בעלמא שאין להם מובן, הוא תמוה.

והביא את דברי הגר"א (בליקוטים, ובתיקו"ז דף מו ע"ב, ובפירושו היכלתו דף רנד ע"ב יהל אור דף כח ע"ד), דענין זה הוא חלק מהעונש שקיבל משה רבינו. הוא נצטווה לדבר אל הסלע, ובמקום זה היכה אותו. הסלע הוא רמז לתורה, וע"י התורה שבע"פ מוציאים מים מן הסלע. אם משה היה מדבר אל הסלע, גם אנו היינו מצליחים 'לדבר' אל התורה ולגלות את מעמקיה בקלות. אך מפני שמשה היכה אותו, אף אנו זקוקים להתייגע כדי לגלות את חלקנו בתורה. וכשמדברים על סודות התורה, הרי עוד יותר קשה לגלותם. והם מתגלים בלבושים מכוערים של סיפורים בעלמא.

וז"ל הגר"א: "ואילו דיבר אל הסלע אז היה יוצא מים בלי טירחא

ויצאו מים רבים - הסוד שבתוכו. אבל בשביל שהכה יצא טפין טפין כנ"ל, והסוד גנוז וקבור שם, ולא ידע איש את קבורתו כנ"ל... ובה לא תואר ולא הדר לו (במה שנקבר מול בית פעור)... והענין כי סוד משה הוא תורתו הללמ"ס שהוא הסוד, והוא גנוז ברמז והן האגדות שהן בש"ס כמו המעשים דרבה בר חנה וסנחריב שהן לפי הנראה ח"ו כמו דברים בטלים ובהן גנוז כל האורה והתורה, תורת משה כל רזין דאורייתא, וזה שבקש משה שלא יגזו הסוד באלו הדברים, ולא ניתן לו. וזהו מחולל מפשעינו - שנעשה חול, דברים של חול... ולעתיד יתגלה הסוד שבתוכו וזהו התורה חדשה שיתגלה לעתיד."

והגרמ"ש הביא מדברי הגר"א במקום אחר שהדבר הזה כואב למשה רבינו כמחט בבשר החי. וזה חלק מהעונש על מי מריבה.

והעיר הגרמ"ש מדוע בספר הזוהר הסודות נכתבים באופן ישיר ללא אותם לבושים של דברים זרים. וביאר שזו מתנה מיוחדת שקיבל רשב"י, שנתן לו הקב"ה רשות לגלות את סודות התורה באופן יותר גלוי.

ובתלמוד הבבלי כלולים כל חלקי התורה, כולל חלק הסוד, ושם הסודות מתגלים בכיסוי 'מכוער'.

והוסיף שזה כעין הגמ' בנדריים (ג, ב) "אמרה ליה בת קיסר לרבי יהושע בן חנניה, תורה מפוארה בכלי מכוער", וכך סוגיית רבב"ח היא כולה הכלי המכוער של התורה המפוארה. ואע"פ שאין לנו שייכות לחכמה המפוארה, מ"מ משהו בגדר "פסוק לי פסוקך" יש, שמי שיש לו אזניים כרויות שומע את בורא העולם מדבר כאן.

בשיעורינו נלך בדרכם של רבותינו שגילו לנו מעט מן הטעם ומן 'התורה המפוארה' שבתוך סוגיות אלה.

דף עג-ב

מאמר א – רוח סערה

"אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא, האי גלא דמטבע לספינה מיתחזי כי צוציאת דנורא חיוורתא ברישא ומחינן ליה באלוותא דחקיק עליה אהי"ה אשר אהי"ה י"ה ה' צבאו"ת אמן אמן סלה ונייח".

מבאר הגר"א: המאמרים הראשונים מבוססים על הפסוק: ויאמר ויעמד רוח סערה וגו', הספינה היא משל לאדם שנמצא בעוה"ז, וכן לכלל ישראל שנמצא בין האומות. האדם מוקף בכוחות הרע שמנסים להטביע אותו - רוח סערה. כמו"כ עם ישראל בגלות מוקפים בשעבוד מלכויות שמנסים לכלות אותם.

חברתי שבקת מידי בעלמא דלא שטפתי, דניתי אנא ונאבדיה, א"ל פוק חזי גבורתא דמריך, מלא חוטא חלא ולא עברי, שנאמר האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם ולא יעברנהו".

הגר"א ממשיך בביאורו ע"פ הפסוק בתהלים "ויאמר רוח סערה ותרומום גליו". במאמר הקודם נתבאר שהגלים באים לשבר את האדם ואת כלל ישראל. ובמאמר זה מודגש ענין רוממות הגלים.

ומבאר הגר"א שהנושא הוא גאווה. שכשאדם מתחיל בדרכו בעבודת ה', מיד היצה"ר מגביה את לבו, ומיד אח"כ היצר שוברו כמ"ש "לפני שבר גאון". וזהו שהגל מגביה אותו למקום הכוכב הקטן. והגרמ"ש ציין למהר"ל שכל ענין הכוכב הוא הקשר בין העוה"ז לעולמות העליונים, שהרי הכוכב הוא אור שנראה לעינינו קטן, אך באמת יש שם עולמות גדולים. ובאר"ז ל איתא ש'כוכב' בגימטריא מ"ח כנגד מ"ח נביאים המקשרים אותנו לעולמות העליונים. מי שהוא בעל גאווה חושב שהגיע למקום הכוכב.

וממשיך הגר"א לבאר מה שהיה נראה לו הכוכב כארבעים גריו של חרדל, כ"ש שני סימנים לאדם שעליו לעמוד כדי לעלות בתורה: האחד הוא החרדל שטעון כתישה, והשני הוא שיעור מ' סאה שכל גופו עולה בהם, שצריכה להיות טבילה של שקיעות כדי לעלות במדרגות גבוהות, ואין הדבר מגיע מיד בקלות.

ומה שאמרו שכמעט נשרף מחום הכוכב, ביאר הגר"א שהמידה הגרועה ביותר היא צירוף של גאווה וכעס, שהגאווה מביאתו לחשוב שהוא נמצא במקום כה גבוה עד שמגיע לידי כעס השורף ומכלה.

ואז גל אחד אומר לחבירו, האם השארת משהו בעולם שלא שטפת, כלומר האם יש אדם שלא נפגע מכוחות התוהו, אמר לו שהחול מגין על היבשה, דהיינו הצדיקים ששומרים על העולם. שהצדיקים לא נותנים ליצה"ר להכנס אליהם אפילו כמלוא נימה, אפילו לא כחוט של בוכיא. וזה שהגל של היצה"ר אומר שהצדיקים מונעים מאתנו לשלוט על הדור.

דף עג-ד

מאמר ג – יעלו שמים ירדו תהומות

"אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיט אקופיא דשורא דמחוזא ורהיט פרשא כי רכיב חיותא מתתאיה ולא יכיל ליה. זמנא חדא הוה מסרגאן ליה תרתי כודנייתי וקימין אתרי גישרי דרוגנא ושואר מהאי להאי ומהאי להאי, ונקיט תרי מזגי דחמרא בידיה ומוריק מהאי להאי ומהאי להאי ולא נטפא ניטופתא לארעא, ואותו היום יעלו שמים ירדו תהומות הוה עד דשמעו בי מלכותא וקטלוהו".

לפי הגר"א מדובר במאמרים אלה על כוחות הטוב והרע שבאדם. המאמר הראשון עסק בכוח הרע הרוצה לבטל את צורת אדם, השני מדבר על הדמיונות המביאות את האדם לחשוב שהוא גדול ממה שהוא באמת. מאמר זה מדבר על כוח ההתפשטות של המים, זריזות ומהירות, שזה מביא לידי כבוד. ושורש הדבר בפסוק "פחו כמים".

מדברים כאן על השד שנקרא 'הורמין', ומתייחסים כאן לגמ' בסנהדרין (לט, א) שיש שני חלקים באדם, העליון שהוא משכן הנשמה - השכל והלב. וישנו החלק התחתון הגופני הקשור לאברי העיכול. והנה תמיד

ואתו גל יש בראשו אור לבן, שכך דרכו של יצה"ר, שבתחילה מציג לאדם דבר שנראה טוב, אך אחריתו עדי אובד. וכך כשאוה"ע באים להרע לישראל, הם מראים עצמם כאוהבים, אך אחריתם מרה כלענה.

וכיצד ניתן להתגבר על הגלים הללו?

אומרת הגמ' באמצעות שלושה שמות: א) אהי"ה אשר אהי"ה, כפי שאמר הקב"ה למשה בתחילת יצ"מ, ושם כתב רש"י "אהיה עמהם בצרה זו ואהיה עמהם בצרה אחרת", כלומר שאף שתמיד יש גלים שמנסים להטביע אותנו, הקב"ה נמצא איתנו. ב) השם השני הוא "י"ה", שהוא החלק הראשון של שם הוי"ה. ומדוע החלק השני חסר, משום שנאמר "כי יד על כס י"ה מלחמה לה" בעמלק מדור דור" ואמרו שאין השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק. כלומר שהקב"ה מיעט את שמו ומישכן אותו עד לגאולה. ג) השם השלישי הוא "ה" צבאו"ת", וביאור הדבר (בתוספת ביאור הגרמ"ש) דשם זה פירושו "אות הוא בצבא שלו", שכשם שאין מלך בלא עם, כך אין גילוי של צבאו"ת ללא צבא ה' שהוא כלל ישראל.

נמצא ששלושת השמות הללו מורים על כך שהקב"ה מציל אותנו. הראשון הוא שעמו אנכי בצרה, השני הוא שם שמהווה משכון ליציאה מהגלות, והשלישי הוא שללא צבא השם לא קיים, וזהו ערבון שנצא מהגלות.

והוסיף הגרמ"ש, דמה שביאר הגר"א לגבי השמות נוגע לגבי כלל ישראל מול אוה"ע, אך מה בדבר החלק של ההתמודדות הפרטית של כל אדם עם היצה"ר, שגם בזה עסקינן, את זה לא ביאר הגר"א. ואמר, די שג' דרכים במלחמת היצר: א) בסוכה (נב, ב) איתא "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו". ב) עוד איתא שם "אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד". ג) בברכות (ה, א) איתא "ואם לאו יזכיר לו יום המיתה".

וג' חלקים אלה מכוונים כנגד ג' השמות הנ"ל. אלמלא הקב"ה עוזרו מורה על כך שה' נמצא עם האדם במלחמת היצר. משכהו לבהמ"ד הוא כנגד שם הוי"ה שהתמשכן ליציאת עם ישראל מהגלות, וכך אנו משתמשים בתורה להתגבר על היצה"ר. ושם צבאו"ת הוא כנגד יזכיר לו יום המיתה, שכן ביום המיתה מעמידים גבול ליצה"ר, שאין לו את ה"נצח".

ומסיים המאמר: "אמן אמן סלה", וביאר הגר"א ע"פ הגמ' בסוטה (מח, א) שמיום שחרב בהמ"ק העולם מתקיים על קדושא דסדרא ואמן יהא שמה רבא דאגדתא, על ידיהם אנו מתחברים לגילוי הקב"ה בעולם. האמן הכפול שמופיע בגמ' כאן הוא כנגד שתי הפעולות שאנו יכולים לעשות בעוה"ז כדי להשקיט את הגלים המאיימים.

הים הוא כוח התוהו שבא להתגבר על ה'צורה' (-הספינה), ומאמר ראשון זה מורה לנו את הדרך להתגבר על כוחות הרע הללו.

דף עג-ג

מאמר ב – ותרומום גליו

"אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא, בין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומא דגלא תלת מאה פרסי. זימנא חדא הוה אזלינן באורחא ודלינן גלא עד דחזינן בי מרבעתיה דכוכבא זוטא והויא לי כמבזר ארבעין גריוי בזרא דחרדלא, ואי דלינן טפי הוה מקלינן מהבליה, ורמי לה גלא קלא לחברתה

יש איזושהו ריב או הפרש בין העליון לתחתון, ותפקיד האדם להמליך את העליון על התחתון, וכך גם הוא יתקדש.

ומה שהיצה"ר עושה הוא שמביא רשעים לעולם שעושים להיפך: משעבדים את החלק העליון להיות כלי שרת בידי הגוף. וצורת הדבר היא, שלוקחים את חלק התורה ומעש"ט ומשתמשים בו לרעה. זה הכוונה שאותו שד רץ על החומה של מחוזא. במחוזא יש תלמידי חכמים ומי שרץ על החומה לוקח את כוח הת"ח לשמש לרע. אותו שד רץ יותר מהר מהרוכב על הסוס, שהכוונה לצדיק (ומביא על כך כמה פסוקים שנמשלו צדיקים לסוסים), ואותו רשע רץ יותר מהר מהצדיק. ומבאר הגר"א, שהרשעים יש בתוכם את כוח ההתלהבות וההנאה, יותר מהצדיק שעושה לשמה. הרבה יותר קשה להתלהב מעשייה לשמה מאשר משלא לשמה.

והביא הגרמ"ש זצ"ל שזהו שכתוב בזוהר שלעתיד לבוא לא יתבטל יצה"ר דעריות, משום שהוא נצרך לחדוותא דשמעתתא. והיינו שההתלהבות מגיעה מהיצה"ר. בעוה"ז הרשעים רצים אחרי הרע הרבה יותר ממה שהצדיקים רצים אחרי הטוב. כוח ההתלהבות נמצא אצלם, וצריך להפוך אותו לטוב לעת"ל.

ומה שנאמר שהשד קופץ מצד לצד מבאר הגר"א, שיש שני חלקים באדם, החלק התחתון בו נמצא התאוה והקנאה. בחלק העליון נמצא הכבוד. וכשהאדם מגיע לשיא שלטון היצה"ר המשעבד את האדם לרע, הרי זה שילוב של תאוה וכבוד, שמשעבדות את שני החלקים שבאדם. וקופץ מצד לצד של נהר הדונג, והביא הגרמ"ש את הפסוק "כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלקים", הרי שהדונג מתייחס לרשעים. וזהו האדם שמשתמש בכל כוחותיו למען התאוה והכבוד.

ממשיך הגר"א לבאר שאותו היום נאמר עליו יעלו שמים ירדו תהומות, וזהו יום המיתה שהנשמה עולה למעלה והגוף יורד למטה. ואז מגיע אותו אדם ונענש על כל מה שעשה רע. מידת הדין תמיד מקטרגת, אך אין שומעין לה, עד ההוא יומא בשעה שנפטר לב"ע אז מוכרח לתת דין וחשבון במידת הדין. וזהו שהמלך שמע וקטלוהו, שמענישים אותו על מה שעשה.

נמצא שמאמר זה מדבר על הרשע שמשתמש בכוח התאוה והכבוד כדי שיהיה כולו רע.

מסכם הגר"א, שדיברנו על ג' כוחות. א' שהתורה באה לבטל צורת אדם. ב' מרימים אותו גבוה לדמיונות. ג' שלוקח את כל הכוחות לרע. וכנגד הפסוקים בתהלים (קז):

ויאמר ויעמד רוח סערה - לשבר את האדם.

ותרומם גליו - מרים אותו גבוה.

יעלו שמים - כבוד.

ירדו תהומות - תאוה.

דף עג-ה

מאמר ד - נפשם ברעה תתמוגג

"אמר רבה לדידי חזי לי אורזילא בר יומיה דהוה כהר תבור והר תבור כמה הוי ארבע פרסי ומשאכא דצואריה תלתא פרסי ובי מרבעתא

דרישיה פרסא ופלגא רמא כופתא וסכר ליה לירדנא".

מבאר הגר"א דאורזילא בן יומו הוא כמ"ש "בכורו שורו הדר לו וקרני ראם קרניו". כלומר, שור הוא מה שנאמר 'ורב תבואות בכוח שור', וביחס ללימוד התורה מתפרש שראשית אדם צריך לעמול ולהתייגע בגירסה. אחרי כן ישתמש בקרני הראם לפלפל ולהתנגח בתורה. אך מה שהמאמר מתאר הוא אדם שמיד בתחילת לימודו קופץ לפלפולים, ואינו מקיים "למיגרס והדר למיסבר". ובגמ' בסנהדרין (קו, א) אמרו שהחמור הלך לבקש קרניים ולקחו לו את האזניים, והיינו שהוא מאבד את הבסיס של ידיעת התורה שאפשר לבנות עליו פלפול.

והגרמ"ש הולך ומבאר דבר זה יותר, דהמהר"ל מאריך לזעוק על כך שצורת הלימוד צריכה להיות כמ"ש במשנה "בן חמש למקרא וכו'". ואמנם שהיה קשה לעם ישראל לקבל בדיוק את הסדר הזה, אך עכ"פ למדו מסכתות שלימות. מי שנכנס לשיבה יצא עם ידיעת מסכתות רבות. ואילו היום לומדים כמה דפים במשך שנה, ומשתמשים בידיעה קטנה כזו כדי להעמיק ולפלפל. וזה ביטול לתורה, שכן גם מה שלומדים אינם מבינים.

וזו הכוונה שהוא כהר תבור, שהוא אחד מההרים שביקשו שתינתן תורה עליהם. וארבעים פרסה היינו בגיל ארבעים לבניה (וזה קצת שינוי מד' הגר"א ע"ש), ומשך הצוואר ג' פרסאות הכוונה לגמ' בסנהדרין שגודל העננים בשמיים הוא ג' פרסאות. ומניח ראשו בתוך פרסה וחצי, דמחנה ישראל הוא ג' פרסאות, ומשכנו של משה באמצע המחנה במרחק ו' מיל (פרסה וחצי) מהצדדים, כלומר אותו אחד מיד שמתחיל ללמוד הוא שם עצמו במקום שלא שייך אליו.

הגרמ"ש הוסיף שבעצם מי שהתחיל בזה הוא אדה"ר, שמיד כשנוצר החל לפלפל בציווי, במקום לגשת בתחילה בפשטות בגדר למיגרס.

ומה שמטיל רעי בירדן היינו שכשרואה שאינו מצליח בלימוד, הוא מתחיל לזלזל בת"ח אחרים שנקראים ירדן.

וממשיך הגר"א שזה עונש לאותו אדם, דהירדן הכוונה לנהר דינור, וביאר הגרמ"ש ע"פ הגמ' בחגיגה (יג, ב) שנהר דינור יוצא מזיעת החיות, כלומר שחיות הקודש נושאות את המרכבה בעולם, שזה האופן בו הקב"ה רוכב על העולם ומגלה את הנהגתו. כשחיות הקודש מזיעות, פירוש הדבר שכביכול קשה להן להביא להנהגת ה' בתוך העולם, ומפני שיש רשעים שמונעים את הגילוי, והם גורמים לזיעה' וקושי. זהו נהר דינור, ושם נידונים הרשעים. וכל מי שמגיע לעולם העליון צריך לעבור בנהר דינור כדי להגיע לארץ החיים כפי שעם ישראל הוצרך לעבור את הירדן בדרכו לא"י. והעונש של אותו אדם שמזלזל בת"ח, שהוא נשאר תקוע בירדן שהוא מקום העונש של הרשעים.

מדובר לאורך המאמרים במה שהיצה"ר משפיע על האנשים מחשבות מוטעות, וזהו שנאמר כאן שהוא חושב על עצמו מה שאינו, וסופו שנאבד בנהר דינור. וזהו כנגד מידת הקנאה ועליו נאמר המשך הפסוק הנ"ל: נפשם ברעה תתמוגג

דף עג-ו

מאמר ה - ההיא אקרוקתא

"ואמר רבב"ח לדידי חזי ליה ההיא אקרוקתא דהוה כי אקרא דהגרונאי, ואקרא דהגרונאי כמה הוה שיתין בתי. אתא תנינא ובלעא. אתא פושקנצא ובלעא לתנינא, וסליק יתיב באילנא. תא חזי כמה נפיש חילא דאילנא. אמר רב פפא בר שמואל, אי לאו דהואי התם לא הימנא".

ביאר הגר"א דהצפרדע היא ת"ח, שכן היא מקרקרת יומם ולילה, כנגד הת"ח שלומד יום ולילה. והגרמ"ש הביא את דברי הזוהר שכשדוד המלך אמר את שירותיו, אמר לפני הקב"ה, וכי יש משהו שאומר שירות כמוני, באה לפני צפרדע ואמרה, אני משבחת ומזמרת לה' לילה ויום בלא הפסק. ועי' בנחותי ימא עוד בביאור ענין שהתורה נקראת שירה.

צפרדע זו היא בגודל ששים בתים, והכוונה שאותו ת"ח בקי בששים מסכתות הש"ס.

ואז מגיע תנין, ומבאר הגר"א שיש יצה"ר ביבשה שהוא הנחש שבארץ והוא נטפל לעמי הארץ. ויש את התנין שנמצא בים והוא נטפל לתלמידי חכמים ששטים בים התורה. וביאר הגרמ"ש (ע"פ הגר"א במקום אחר) שהיצה"ר שפוגע בת"ח הוא היצר של ליצנות ודברים בטלים. שזה מבטל את החיבור לתורה.

וכיצד הת"ח מתגבר כנגד היצר? ע"י העורב (שבלע את התנין), דהיינו כפי שאמרו בגמ' שאדם צריך להיות אכזרי כעורב כדי לזכות בתורה, דהיינו שמוותר על עניני העוה"ז בעבור התורה. וביאר הגרמ"ש שאת היצר של התאוה הוא הופך לטוב, וממילא גם מתגבר על היצה"ר של ליצנות ודברים בטלים. צורת העבודה לגרום לכך שיצר הליצנות לא יתגבר על הת"ח, היא במה שמקריב עצמו להיות אכזרי כעורב, שאינו מפרנס עצמו ומוסר נפשו לתורה.

והולך אותו עורב ויושב על העץ, והכוונה לזבולון שתומך בת"ח. ומביא הגר"א מה שאמרו על הפסוק "ויררה ה' עץ" - אלו מחזיקי תורה. ועי' סיימה הגמ' תא חזי כמה נפיש חילא דאילנא, כלומר כמה גדול חוזק האילן שמחזיק את הת"ח. אין זה פשוט להיות זבולון המקדיש מכספו לת"ח, ואינו רואה את התועלת בעוה"ז. דרוש לכך כוח גדול. ומביא מהגמ' ברכות (ו, א) "הני ברכי דרבנן דשליה מינייהו", כלומר שהברכיים העייפות של החכמים מגיע מהמזיקין. וביאר הגר"א, שהיצה"ר שאינו יכול להתגבר על הת"ח, הולך לשכנע את מחזיקי התורה להרפות מלפרנס ת"ח.

ובזה מבאר את דברי רב פפא שאם לא היה שם לא היה מאמין. וביאר ד'התם' היינו א"י, ורק שם היו מחזיקי תורה, ובבבל לא היו. והוסף הגרמ"ש שבבבל יש ניתוק מסויים מגילוי הקב"ה, שהרי שם נעשה המגדל של דור הפלגה, ולכן יש שם חושך יותר גדול, ולא רואים את המעלה שבהחזקת תורה.

נמצא לפי דברי הגר"א, שכנגד הת"ח בא יצה"ר של ליצנות ודברים בטלים, והדרך לגבור עליו היא ע"י שנעשה אכזרי כעורב, ואז הקב"ה מזמן לו זבולון שיחזיק אותו. וסיום המאמר הוא שרק בא"י יש הנהגה זו.

דף עד-א

מאמר יב - מתי מדבר

"אמר לי תא אחוי לך מתי מדבר אזלי חזיתניהו ודמו כמאן דמיבסמי, גנו אפרקיד והוה זקיפא ברכיה דחד מינייהו ועייל טייעא תותי ברכיה כי

רכיב גמלא וזקיפא רומחיה ולא נגע ביה. פסקי חדא קרנא דתכלתא דחד מינייהו ולא הוה מסתגי לן, אמר לי דלמא שקלת מידי מינייהו אהדריה דגמירי דמאן דשקיל מידי מינייהו לא מסתגי ליה, אזלי אהדרתיה והדר מסתגי לן. כי אתאי לקמיה דרבנן אמרו לי כל אבא חמרא וכל בר בר חנה סיכסא למאי הלכתא עבדת הכי למידע אי כבית שמאי אי כבית הלל איבעי לך למימיני חוטיין ולמימיני חוליות".

מאמר זה נתבאר בדברי מו"ר הגרמ"ש זצ"ל.

איתא במדרש שצורת המהלך של העולם הוא 'בנוי וחרב ובנוי', "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום, ויאמר אלקים יהי אור", ואומר המדרש 'בראשית ברא אלקים וכו' הוא הבנוי, 'והארץ היתה תוהו ובוהו' זהו החרב, ושוב 'ויאמר אלקים יהי אור', שוב בנוי. כי מעלת העולם שכדי להגיע לשלימות צריך לעבור דרך חורבן ונפילה.

הסביר הגר"מ שדור המדבר נחשבים החורבן שמביא לידי המצב של עם ישראל שנכנס לא"י. כדי להגיע למצב המתוקן הזה, צריך לעבור דרך החורבן של דור המדבר.

בא הישמעאלי להראות לרבב"ח את מתי המדבר, דהיינו שרוצים להראות את השייכות של עם ישראל לדור המדבר. כי באופן כללי אין לנו שייכות לדור זה, שאחרי כן היתה התחלה חדשה, אך מכל מקום יש איזו שייכות אליהם, ולא הלכו לאבדון. ובכן בא הטייעא ומראה לרבב"ח שאותם אנשים שלמים בגופם ונראים שרויים בשלימות ושמחה. ולאותם בני אדם ניתנה תורה.

וביאור הדבר בעומק, שבדור המדבר התקיים תחיית המתים, שהרי הם עמדו בהר סיני, ויצאה שם נשמתם, עד שהטיף עליהם הקב"ה טל של תחייה, ושוב לחיות, נמצא שכל החיים שלהם משם ואילך היה בדרגה של תחייה"מ. ומביא את דברי הזוהר שבעצם בדור המדבר לא שייך מיתה, שכבר חלה בהם תחיית המתים, אלא שמפני חטא העגל יש מושג של מיתה גם אצלם. אך בעצם הם מעבר לגזירת המיתה.

מה שאנו שייכים לדור המדבר היינו שאנו שייכים לחלק של תחייה"מ של דור המדבר. מה דור המדבר נתנו לכלל ישראל, הוא הכוח של תחייה"מ, שלכל אחד בעם ישראל יש לו את השייכות לתחייה"מ מכח דור המדבר. ומה שנאמר "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", הוא מכח דור המדבר שחיים את החיים שאחרי התחייה. לשם הם שייכים.

מדוע נטל רבב"ח את הציצית שלהם? מבאר הגרמ"ש, דהנה מצוות ציצית ניתנה אחרי פרשת המרגלים, וכתוב ברמב"ן ריש במדבר שבחומש זה אין מצוות, ותמוה דהרי איכא מצוות ציצית. אלא הפירוש הוא שספר במדבר אין בו מצוות חדשות חוץ מדברים שנתחדשו מכח מעשיהם של ישראל, רק מצוות שנתחייבו מכח המעשה מופיעות בספר במדבר. ואכן ציצית נתחייבו מכוח המעשה של חטא המרגלים. התיקון לחטא המרגלים הוא הציצית, שכל ענינה הוא חוט לבן עם תכלת, כי הלבן הוא ראשית כל הצבעים כפי שניכר מהצבע הלבן שעולה מחיבור כל הצבעים, ותכלת הוא הסוף של כל הצבעים כמ"ש הרמב"ן (מלשון תכלית). עם הציצית מגיעים מההתחלה עד הסוף, וכמו שאמרו חז"ל שהתכלת מזכיר את הים והרקיע וכסא הכבוד. ע"י הציצית יש לו ראייה נכונה. שחטא המרגלים היה שהקדימו פה לעין ולא ראו אלא מה שהפה רצה שיראו. תיקון דבר זה הוא הציצית שניתנה לתיקון העיניים.

אך לא ניתן לקחת ציצית מהם. כי באמת דור המדבר לא שייך לנו. דור באי הארץ אינו המשך של דור המדבר. רק בעניני עוה"ב יש לנו שייכות אליהם, אך בעוה"ז לא. וכתוב בחז"ל שמשנה נקבר מחוץ לא"י כדי שכאשר יקום לתחייה יביא איתו את כל דורו. אבל זה יתקיים רק לעת"ל, ואילו בזמן הזה אין לנו שייכות אל מציאותם ומדרגתם.

דף ע"ב

מאמר יג – הר סיני

"א"ל תא אחוי לך הר סיני, אזלי חזאי דהדרא ליה עקרבא וקיימא כי חמרי חוורת, שמעתי בת קול שאומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי. כי אתאי לקמיה דרבנן אמרו לי כל אבא חמרא כל בר בר חנה סיכסא, היה לך לומר מופר לך, והוא סבר דלמא שבועתא דמבול הוא, ורבנן א"כ אוי לי למה".

הגרמ"ש זצ"ל ביאר כך:

הישמעאלי בא להראות לרבב"ח מה מעכב את החיבור הגמור של כלל ישראל להר סיני.

ומראה לו עקרבים. והביא ב' הסברים. א' בברכות נאמר שאם יש נחש בשעת התפילה לא יפסיק, אך עקרב יפסיק. וביאר הגר"א שהכוונה להרהורים, ונחש היינו סתם הרהורים ולא יפסיק מחמתם. אך עקרב הוא הרהורי כפירה, ובהם יפסיק. וזהו בסוגיין שמה שמחבר אותנו להר סיני הוא האמונה, דמה שחוצץ בינינו לסיני הוא העקרבים. והם בצורת חמורים לבנים, והיינו שצורת התיקון על הרהורי כפירה הוא לחזור למצב של חוסר צורה כמו חמור (מלשון חומר), ולכן הוא גם חוסר צבע, חוזרים למצב הראשוני וכך אפשר להתגבר על הרהורי כפירה.

ב' עקרבים הם ערב רב והם גרמו לריחוק בין עם ישראל להר סיני. והם עצמם חמורים שמורים על החומר וכן שיצאו ממצרים על חמורים, והצבע הלבן מורה על נגע צרעת.

והקב"ה מתחרט על שבועת הגלות, ורבב"ח חושב שזו שבועה על המבול, וביאר הגרמ"ש ע"פ מה שאמרו חז"ל שכאשר ניתנה תורה לעם ישראל באו כל אוה"ע לבלעם ושאלו וכי מבול בא לעולם, והיינו שאם עם ישראל לא מקבל את התורה יהיה מבול. וגם אחרי שקיבלו, לאוה"ע נשארה בחינה של מבול (שירדה חורבן לאומות העולם). וממילא מובן שחשב רבב"ח שההיפך להר סיני הוא המבול. אמרו לו רבנן שאצל עם ישראל אפילו אם לא מגיע להם, אף פעם לא תהיה הפרדה גמורה בינם להקב"ה. והקב"ה רוצה לקחת את חלק השבועה שמתייחסת לגלות, על זה הוא מתחרט ואומר אוי. וע"ז אפשר לעשות הפרה.

נמצא שמאמר זה מדבר על הקשר בין ישראל להר סיני גם בזמן הגלות, והעונש שיש לעם ישראל בגלות, הקב"ה התחרט עליו.

דף ע"ג

מאמר טו – פרנסה

"אמר לי תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי, אזלי וחזאי דעביד כוי כוי, שקלתא לסילתאי אתנחתא בכוותא דרקיעא, אדמצלינא

בעייתיה ולא אשכחיתה אמינא ליה איכא גנבי הכא, אמר לי האי גלגלא דרקיעא הוא דהדר נטר עד למחר הכא ומשכחת לה".

על מאמר זה יש את הביאור האחרון של הגר"א בסוגיא. הגר"א מבאר את המאמרים הקודמים שעוסקים ביצה"ר. ואף כאן מבאר על דרך זו, ומדובר ביצה"ר שמנסה לשכנע את האדם לעזוב את לימוד התורה ולעסוק בפרנסה, ואומר לו שבידו לזכות לשתי שולחנות - מקום שהשמים והארץ נושקים, ששניהם יתקיימו בידו.

אך כשמגיע לשם רואה שהרקיע מלא חלונות, דהיינו שהפרנסה אינה תלויה במה שיעשה האדם השתדלות מיוחדת, משום שהשפעת הפרנסה מגיעה מלמעלה, דרך הדלתות ברקיע.

ומה עושה, מביא הגר"א את הגמ' בנידה דף ע' שכדי שאדם יתעשר צריך להרבות בסחורה ולבקש רחמים מהקב"ה. וכך עשה רבב"ח, גם השתדלות וגם תפילה. אך הסל נעלם, שאין לו פרנסה. הסביר לו הטייעא שמזונות האדם תלויים במזל וגלגל חוזר בעולם, ואין זה מוכרח שאדם יזכה למזונות מכח השתדלותו בעולם. ומה שכן מוכרח הוא שיקבל שכר לעת"ל על מעשיו בעולם הזה, בגדר היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, וזה מה שאומר לו להמתין למחר וליטול את הסל, כלומר שהשכר של "מחר לקבל שכרם" אכן תלוי בעבודתך ולא במזל.

דף ע"א

מאמר כט – הלוייתן

"אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מברשו של לוייתן שנאמר יכרו עליו חברים, ואין כרה אלא סעודה שנאמר ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו, ואין חברים אלא תלמידי חכמים שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, והשאר מחלקין אותו ועושין בו סחורה בשוקי ירושלים שנאמר יחצוהו בין כנענים ואין כנענים אלא תגרים שנאמר כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב, ואי בעית אימא מהכא אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ".

אגדתא זו הסביר הגרמ"ש זצ"ל כדלהלן.

ונקדים מה שביאר בענין המושג "לוייתן".

מבואר באר"י שלוייתן הוא מידת המלכות (ועולה כן בגימטריא). מידת המלכות פירושה מה שבני אדם ממליכים את הקב"ה עליהם. הגמ' בתחילת ע"ז (ג, ב) אומרת שהקב"ה משחק עם הלוייתן שנא' לוייתן זה יצרת לשחק בי. וביאר בשם הגרא"א דסלר זצ"ל, שהמושג משחק הוא שהתכלית נמצאת בפועלה עצמה מניה וביה. אדם המשתעשע אינו חפץ בתכלית אחרת חוץ מהשעשוע עצמו, זה ענין השחוק, דשחוק הוא פעולה שאינה נעשית לשם מטרה חיצונית אלא לשם הפעולה עצמה. (וזהו שעשוע שעה לשון רצון, שעה לשם שעה הוא שעשוע, דו"ק).

מה שהקב"ה משחק עם הלוייתן פירושו שהמלכות היא עיקר מגמת הקב"ה בעולם, שזהו רצונו שתגלה המלכות דרך מעשי בני אדם.

מי שמגלה את מידת המלכות כראוי, זוכה ל"שכר מצוה מצוה", כפי שהרמח"ל מבאר, אין לנו תכלית בעולם מעבר לכך שאנו עובדים כדי שהקב"ה יוכל לתת לנו שכר חלף עבודתנו. וזה פשר הכינוי "עולם הבא", שעפ"י כללי הדקוק היה צריך לומר "עולם ההוא", אלא משום

ואלו הן הבחינות של יוסף ובנימין, יוסף הוא המשביר לכל הארץ, ובנימין הוא מידת המלכות יחד עם יהודה. השאלה היא מהו העיקר, האם שוהם (יסוד) או ישפה (מלכות). והמסקנה היא ששניהם שייכים גם יחד. וע"ע בספר נחותי ימא בהמשך דברי המאמר.

דף עה-ג

מאמר לה

"ואמר רבה א"ר יוחנן עתידין צדיקים שנקראין על שמו של הקב"ה שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו."

ובביאור הדבר שהצדיקים ייקראו ע"ש הקב"ה, הביא הגרמ"ש מה'לשם' שכל היחס שלנו כלפי גילוי הקב"ה בעולם הוא לשמותיו ית'. זה הגילוי שאליו יש לנו יחס. ועל כן הצדיק יכול להיקרא לשם ה', כלומר שיכול להשתייך לגילוי הקב"ה בעולם. אך זה דבר יכול להתקיים רק לעת"ל כשתהיה טהרת הגוף, אך בעוה"ז שיש גוף חומרי א"א שהוא יתחבר לשם ה'.

אך היה אדם אחד שנקרא בשמו של הקב"ה בחייו, והוא משה רבינו. וכמו שכתב רבי אברהם בן הרמב"ם שכל מי שדיבר עם משה בחייו, היה זה גילוי נבואה. הרי שמשה מחובר לגמרי להקב"ה. אך אף אדם אחר לא יכול להגיע לדרגה זו עד זמן העתיד.

"וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן ג' נקראו על שמו של הקב"ה ואלו הן צדיקים ומשיח וירושלים, צדיקים הא דאמרן, משיח דכתיב זה שמו אשר יקראו ה' צדקנו וירושלים דכתיב סביב שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה."

ביאר הגרמ"ש, יש ג' דברים שיש בהם יחס ל'שם' של הדבר. א' גילוי האדם, שכן האדם מתייחס לחבירו דרך שמו. ב' כבוד, כתר שם טוב הוא כבוד האדם. ג' קנין. כשהאדם קונה חפצים פירושו ששמו חל על אותו ממון.

והם שלושת הדברים המופיעים כאן: הצדיקים הם גילוי השם של האדם עצמו, ירושלים היא בחינת הכבוד, וכמ"ש כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, והמשיח הוא ענין הקנין, כי ענין המשיח הוא להחזיר לגילוי ה' את כל מה שנראה כמנותק ממנו, להחזיר הכל לקנין השלם.

והנה בריש ב"ק הבאנו בשם הגר"א שארבעת אבות הניזקין הם ר"ת "שבמה", שהיא עיר בעבר הירדן. ואותם ניזקין מייצגים ארבעה סוגי יצה"ר וכוחות רע שיש בעולם. לעת"ל הרע יהפוך להיות טוב, חוץ מדבר אחד שלא יהיה, והוא כוח הרע של ה"בור", והוא כוח הליצנות או העצלות דהיינו אי-עשייה. דבר זה לא יהפוך לטוב אלא יסולק מן העולם. נמצא שמתוך "שבמה" יישארו "שמה", שכן הבור יסתלק, וירושלים לעת"ל שהיא תיקון כל הרע, שלושת אבות מהניזקין הופכים לטוב וראשי תיבות שמה.

שזהו עולם שבא מכוח המעשים שבעוה"ז. מי שעושה כאן מצוות ומביא לגילוי מידת המלכות דהיינו הלוייתן, ממילא הוא יהנה מאותן מצוות, מאותו לויתן. וזהו שהקב"ה עושה סעודה לצדיקים מבשר הלוייתן, ובכך הצדיקים נהנים מהמצוה עצמה, מגילוי המלכות עצמו. זה פרי מעשיהם.

זהו לגבי הצדיקים, מה לגבי מי שאינו צדיק? כבר מובא בחז"ל, שהדרך של הרשעים לזכות בעוה"ב הוא שהם חלק מהציבור. וכמו שנאמר "ואגודתו על ארץ יסדה", כשהם באגודה, יבואו אלה ויכפרו על אלה. וכידוע לענין ד' מינים בסוכות. וכן הוא לענין י"א סממני הקטורת שהחלבנה שריחה רע, כאשר היא יחד עם הסממנים האחרים עולה לרצון.

ומתקשרים הדברים להגר"א בפרשת ניצבים, במה שמביא רש"י שם שאחרי צ"ח הקללות שבפרשת כי תבא, אמר להם משה "אתם ניצבים", שהרבה הכעסתם ולא עשה עמכם כליה. וביאר הגר"א דכאשר עם ישראל עומד כציבור מובטח שלא יכלה. ומי שפורש מהציבור אכן בסכנת כליה וע"ז קאי המך פרשת ניצבים שם. ונראה שהתכוין להוסיף שזהו כח ישראל יש להם חלק לעלם הבא, "כל" ישראל, לשון כללות, בתורת ציבור, יש להם חלק לעוה"ב.

זה מה שאמרו כאן בגמ' ששאר העם עושים סחורה בבשר הלוייתן, דהמושג סחורה הוא בקבוצה של אנשים שסוחרים זה עם זה. אי אפשר לאדם לעשות סחורה עם עצמו. וזה הפירוש שהזכות של שאר ההמון הוא מכוח השייכות לכלליות ישראל וא"כ הזכות בשכר הלוייתן היא בגדר "סחורה" - בתורת ציבור.

דף עה-ב

מאמר לא (חלק א) - ירושלים

"ושמתי כדכד שמשותיך א"ר שמואל בר נחמני פליגי תרי מלאכי ברקיעא גבריאל ומיכאל ואמרי לה תרי אמוראי במערבא ומאן אינון יהודה וחזקיה בני רבי חייא חד אמר שוהם וחד אמר ישפה אמר להו הקב"ה להוי כדין וכדין."

ביאר הגרמ"ש, שוהם וישפה הם אבני יוסף ובנימין, והמידות של שבטים אלה הן: יוסף הוא מידת היסוד, המידה המשפיעה. בנימין הוא מידת המלכות, המידה המקבלת.

בירושלים יש שתי בחינות, הא' בחינת ההשפעה "מציון מכלל יופי אלקים הופיע", והב' בחינת המלכות. ולכאן' כוונתו לדברי הגר"א שיש שני חלקים בירושלים: נקראת ציון ע"ש ההשפעה, ובחינה זו נשארה גם בחורבן. וחלק שני נקרא ירושלים ע"ש גילוי השכינה והמלכות, וזה מה שיצא בגלות ויחזור לעת"ל. ומדויק הדבר בתפילות שאומרים "המחזיר שכינתו לציון", שהשכינה היא הדבר שגלה, והיא חוזרת לציון. ובתשעה באב אומרים "מנחם ציון ובונה ירושלים", דציון נשארה בוכיה על מי שיצא ממנה ויש לנחמה, ואת ירושלים יש לבנות מחדש. וכן אומרים בקינות: ציון הלא תשאל, שציון בוכה על בניה.